

активну участь у громадському житті міста. Число добровільних товариств, комітетів, опікунських рад, що діяли на благо міста, у яких працював філантроп, вражаючий. Зі вступом О.Г. Тройницького на посаду опікуна міського дівочого училища та Одеського сирітського будинку, у цих добровільно-виховних установах відбулися істотні та помітні зміни. Перетворення, здійсненні філантропом торкнулися як учбової, так і господарської частини закладів. Діяльність О.Г. Тройницького на службі в Одеському приказі громадського опікування, не дивлячись на коротку тривалість, залишила добру пам'ять по ньому у рідному місті.

1. Полное собрание законов Российской империи. - Собр. 1. - Т. 38. - СПб., 1830. - №21191.

2. Державний архів Одеської області (далі - ДАОО). - Ф. 59. - Оп. 1. - Спр. 266.

3. ДАОО.-Ф. 139.-Оп. 1.-Спр. 28.

4. Тройницький А.Г. Дом призрения нищих в Одессе // Одесский вестник. - 1832. - 13 июля.

5. Устав Одесского городского девичьего училища // Одесский вестник. - 1835 - 18 декабря.

6. ДАОО.-Ф. 139.-Оп. 1.-Спр. 27.

7. Тройницький А.Г. Открытие Александровского Детского приюта в Одессе // Одесский вестник. - 1847 - 5 декабря.

8. О пожертвованиях купечества на основание Александровского приюта // Одесский вестник. - 1841 - 7 мая.

9. ДАОО. - Ф. 1. - Оп. 192. - Спр. 53.

10. ДАОО.-Ф. 362.-Оп. 2.-Спр. 3.

Ю. Овсінський

„СЛОБІДСЬКА” ПОЛІТИКА МАГНАТІВ ЖЕВУСЬКИХ У ЇХ МАЄТКАХ У ПОДІЛЬСЬКОМУ ВОЄВОДСТВІ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (10 – 80-ТІ РР. ХVІІІ СТ.)

Українську [1] (й частково польську [2]) історіографію соціально-економічних відносин у Речі Посполитій ХVІІІ ст., зокрема, у Подільському воєводстві, на сьогодні й надалі характеризують дослідження 50 – 60-х рр. ХХ ст. Їм притаманний посилений акцент на класовому характері соціальних протиріч, що мали місце в маєтках великоземельної шляхти (магнатерії) [3, 256 – 298], а іноді й чітке ідеологічне спрямування [4, 10 – 13]. З огляду на це існує потреба перегляду й спростування ряду тез, що встигли стати „аксіомними”. При цьому праць із неупередженим поглядом на реальні соціальні відносини між шляхтою та її підданими, аналізом усієї багатогранності соціальної політики магнатів в українській історичній науці небагато [5]. Окремо тут зазначимо праці проф. М. Крикуна з досліджень соціо-демографічної ситуації на Поділлі у ХVІІІ ст. [6]. Польська історіографія має таких праць значно більше [7, 29 – 40].

У ряді попередніх публікацій автора [8] вже йшлося про те, що на землях

Правобережної України, що у XVIII ст. входили до складу Речі Посполитої, зокрема у Подільському воєводстві, з 1714 р. спостерігався процес повернення польської шляхти, що почала відновлювати старі порядки (відроджувати латифундії та відбудовувати й закладати фільварки). Вже до середини XVIII ст. на Правобережній Україні базовою господарською одиницею став магнатський фільварок.

На базі родинного архіву Жевуських (чий маєтки знаходилися у Руському, Подільському й Волинському воєводствах) з фондів Центрального Державного історичного архіву України у м. Львові [11] розглянемо соціально-економічні відносини між панським двором і підданими селянами в маєтках Міхала Юзефа Жевуського (Rzewuski) (1704/5–11.I.1770) [9, 134 – 136] у Подільському воєводстві (5 містечок і 28 сіл з 10 фільварками, адміністративно поділених на 4 ключі – Михалпільський, Новокостянтинівський, Лучинецький та Мінковецький, а також окрема адміністративна одиниця – фільварок у с. Росошому) [10, 198 – 210].

Рукописні матеріали, які про це розповідають, й лягли в основу цієї статті. Це особливо – інвентарні описи маєтків із списками підданих („піших та тяглових”) селян та зазначенням виконуваних останніми повинностей і сплати податків (1717 – 1776, 1784 – 1799) [11]; книги розпоряджень (1739 – 1777) [12], фрагменти селянських суплік (скарг), вміщені серед інвентарних описів і книг розпоряджень [13], окремі розпорядження, видавані адміністрацією маєтків для челяді та підданих (1750 – 1757, 1767 – 1771) [14], документація про судові процеси М. Жевуського з іншими магнатами (впорядкована 1764 р.) щодо повернення підданих, котрі втекли з маєтків між 1721 і 1761 рр. [15].

Найістотнішими ознаками залежного селянства у Речі Посполитій XVIII ст. було прикріплення до землі й примус до виконання повинностей. Селянин без дозволу пана не міг змінити місця побуту, бо автоматично ставав втікачем. Лише від волі власника маєтку, а також від його ставлення до своїх підданих, повністю залежали й характер і розміри селянських повинностей. Свого часу український історик Р. Зубик назвав такі повинності „головною й стабільною підставою рентовності фільварку” [16, 260]. Польський історик В. Серчик слушно наголошує на тому, що “примус селян до повинностей і закладення фільварку були ознакою впевненості феодала у міцності осідання підданих на ґрунті” [2, 53]. Однак, без сумніву, прямо пропорційно запорукою цієї впевненості були як „терпимі” для селянина умови осідання на ґрунті, так і обсяги цих повинностей (у тому числі й панщини), які залишали чимало часу для обслуговування його власного господарства.

Мінімальні обсяги повинностей підданих селян регулювалися законодавчо. Так, 27 березня 1703 р. сеймик Подільського воєводства прийняв постанову про скорочення строку пільг селянам на слободах. Відтепер власник мав право вимагати від підданих, котрі прожили один рік у маєтках, відробляти по одному дню панщини на тиждень, а також сплачувати чинш, десятину та відбувати інші давні повинності – „подорожчину” (підводову тяглову повинність), заорки, оборки, закоски, обкоски (польові роботи) [17, 601 – 605].

Шляхи й способи реалізації вищезгаданої постанови в подільських маєтках М. Жевуського простежуємо кризь призму його „селянської” політики, на прикладі аналізу змін у статусі підданих, а також обсягах данин й системі виконання ними повинностей протягом XVIII ст. Насамперед зазначимо, що окремі категорії населення тут були „звільненими від всіх повинностей, як і

від панщини”. До таких на селі належали сільська адміністрація (війти, старости, підстарости, присяжні), а також осадчі – слобідські отамани („вагамани”) [18, 11; 19, 52], фільваркова челядь, чиншова шляхта і козаки надвірної хоругви магната [18, 3–5].

„Слобідський” напрямок – намагання магнатів всілякими способами збільшувати кількість господарств підданих у своїх маєтках – становив вагому платформу для успішної реалізації цієї політики. Він мав як внутрішньо-, так і зовнішньомаетковий вектори. Внутрішній, насамперед, полягав у заохоченні до слобод молодих сімей з числа власних підданих. Так у 1741 р. усім тим, що „жонаті при батьках сидять без ґрунту і тільки найнятим ґрунтом обходяться”, наказувалось „по можливості навесні ґрунт виділити”. При цьому „синам і зятям, котрі від родичів на свій ґрунт добровільно від’єдналися”, а особливо „тим, хто з них збирався будуватися”, надавалися „слободи” – вони звільнялися „на один рік від всіх двірських повинностей і данин”. Якщо ж молода сім’я з категорії „давно осілих” відразу отримувала від пана „готову (порожню. – *Ю.О.*) хату й ґрунт при ній”, то повинна була відробляти панщину до нового врожаю, зате від інших данин звільнялась на цілий рік. Якщо знаходились „такі, що і від ґрунту і від окремого житла відмовлялись”, вони мали „відробляти панщину в повному обсязі й данину всіляку віддавати” [19, 3].

Особливості ж зовнішнього вектора полягали в тому, що „прийшлим людям” (примусовим переселенцям і селянам-втікачам) належало „надавати слободи згідно зі звичаєм” – не менш ніж на 2 – 3 роки [20, 16]. Усім їм без винятку власником надавалося по півшнурі поля [2, 64].

Частина новоприбулих займала „готові хати” по селянах-втікачах, частина – будувалася. Останнім наказувалося „будуватися тепер, коли слободи мають, а не тоді, як вже панщину відробляти повинні” [21, 2 – 4]. Для будівництва житла для слободян адміністрації дозволялось використати декілька днів панщини, „тоді як для підданства, особливо найнятого, або давно осілого – ні” [22, 127].

Фільваркова адміністрація зазвичай закликала „прийшлий люд” на слободи під час торгів і ярмарків. Згідно з вказівками власника маєтку, слободяни мали бути „слухними і учтивими господарями і не з близьких (околиць. – *Ю.О.*), через що завше колотнеча (судова тяжба з сусідніми магнатами. – *Ю.О.*) буває” [22, 91]. Злодіїв і тих, що мали з ними зв’язки, осаджувати на ґрунті заборонялося, а при першому їх виявленні таких належало виганяти з маєтків. Одночасно заборонялося осаджувати в маєтках шляхту – „через ошадність ґрунту і шуплість панщинного підданства” [22, 126]. Там, де „забивали” слободи, заковували хрест, підпертий такою кількістю кілків, на скільки років „піддані від всіх повинностей як двірських, так і громадських, звільнялися [...], для заохочення подальших робіт” [22, 138; 23, 4].

Коли йдеться про роль слобод у процесі становлення фільварково-панщинної системи, то найбільш ранні відомості маємо про маєток Новий Костянтинів.

21 липня 1717 р. перепис (connotacua) місцевої громади виявив тут 190 господарств, з них 148 – „повинних”: чотириятглових – 2, триятглових – 8, двоятглових – 27, одנותглових – 74, піших – 37. Ще 42 господарства (28,4%) перший рік перебували на слободі. Джерела свідчать про те, що окрім надання слобод, власник маєтку ще й заохочував підданих до покращення якості їхнього тягла. Так, навесні цього року Роман Оліфіренко

та Іван Данець обміняли (з майбутнім врахуванням вартісної різниці) своїх „кляч” на пару панських волів кожен. На момент перепиisu про відбудовання панщини ще не йшлося (відомості про неї відсутні в документі). У цьому ж джерелі є важливе зауваження: Матвій Губар, маючи два воли, панської „ниви не орав, а тільки дрова привіз (на опалення палацу. – *Ю.О.*)” [18, 40].

Про обсяги надання слобод у 20 – 30-ті роки XVIII ст. джерела свідчать надто сукупно, щоби можна було відтворити більш-менш цілісну картину. Однак з тих же джерел відомо, що кінець 30-х – початок 40-х років став часом чергових випробувань на шляху становлення подільських фільварків – мали місце масові втечі селян-слободян, головним чином тих, у кого „вийшли терміни” встановлених слобод. Так, у с. Росошому через це кількість господарств до 1740 р. скоротилася більш як удвічі – з 70 до 31. М. Жевуський навіть змушений був вдатися до примусового переселення людності з „руських” маєтків (з околиць Перемишля й Санока), а також широкого надання їм слобод (1740–1742 рр.). Це збільшило тут кількість господарств. У 1742 р. у Росошому їх вже налічувалося 66, з яких тяглових – 26, піших – 2, чиншових – 3, „слобідських” – 28, „вільних на двірських послугах” – 6 [24, 5].

Причиною втеч нерідко ставали дії фільваркової адміністрації (всупереч інструкціям і волі магната). Так у супліці (скарзі) росошенських селян на місцевого адміністратора Ю. Анджеєвського (1744 р.) містяться дописи про зізнання останнього у тому, що він „збіжжя слободянами жав, збирав і возив” (пункт 2), у 1742 р. „вісім коп конопель панщиною і слободянами робив, а тому слободяни не хочуть триматися й відходять” (пункт 13) [25, 13 – 14]. У 1746 р. (час переведення тут останніх слобідських господарств на статус повиннісних) це село вже мало 90 дворів, з яких 57 були тягловими, 14 „пішими”, 4 ткачів-верстатників. Тоді ж у Росошому вперше фіксується чиншова шляхта – 15 дворів [26, 1].

У 1747 р. у маєтках М. Жевуського новоприбулим слободянам навіть дозволили брати під будівництво позику за квітами, яку після заселення в новий будинок необхідно було поступово погасити [19, 26]. Про те, що така кредитна політика не була лише винаходом Жевуських, свідчить той факт, що В. Маркіна зустрічала у господарській документації сусідніх з ними магнатів і позики слободянам під придбання волів, посівного зерна та хліба [4, 32]. Свого часу проф. Д. Похилевич слушно зауважив з цього приводу, що допомога, яка надавалася двором новоприбулим селянам і давнім підданам, була швидше не проявом шляхетського гуманізму, а диктувалася кінцевою метою двору – необхідністю відбудови помістя [27, 143].

З початку 50-х років перша колонізаційна хвиля вщухла, а значний дефіцит робочої фільваркової сили залишився [28, 103 – 104]. Це змусило М. Жевуського обіцяти нові слободи новопоселенцям. Так, у 1751 р., за поданням росошенського адміністратора, він наказав „ординовати” з села Колодно, розташованого в Кременецькому повіті Волинського воєводства, 5 молодих сімей для осідання на слободах у Росошому. Однак управитель колоденського фільварку повідомив комісара маєтків, котрий мав займатися вирішенням всіх питань, пов’язаних з осадженням переселенців на новому місці, що охочих переселитися не знайшлося, тому влітку 1752 р. було наказано шукати хорошого осадчого – людину, „здатну спровадити людей до Росоша”, очевидно, з інших маєтків [19, 52 – 60]. Вочевидь такого все ж було знайдено, бо вже невдовзі кількість господарств зросла в Росошому до 126 й відбулися певні структурні зміни. Станом на 1756 р. лише 66 господарств виконували

повинності (з них 41 тяглове й 25 піших), тоді як 54 двори (42,8%) – це господарства слободян, осілих у цьому селі в 1753 – 1756 рр. [21, 2].

Слободи широко надавалися й у 60-ті роки. Так, 23 червня 1760 р. адміністратор Михалпільського фільварку повідомляв М. Жевуському про те, що „з людей прийшлих (слободян, котрі масово осідали в Михалпільському ключі. – *Ю.О.*) жодного гроша не береться, але їх заохочується допомогою”. Одночасно він скаржився на те, що „немає вже (зайвого. – *Ю.О.*) ґрунту, коли його і давнім осілим не вистачає, належного їм (згідно з інвентарем. – *Ю.О.*)” [19, 91].

Суттєво призупинила процес осідання слободян на ґрунті Коліївщина, тому Жевуські змушені були по її завершенні (1773 р.) піти на збільшення терміну слобод новопоселенцям до п'яти (а не шести, як стверджувала В.Маркіна [4, 32]) років [22, 138].

Слободи як суспільне явище в цілому ставали для багатьох селян можливістю короткочасного перепочинку від панського утиску. Тому, як свідчать джерела, селяни часто хитрували. Шукаючи кращої долі, вони по закінченні терміну слобод втікали з маєтку, навіть маючи добре господарство. Так, 1720 р., поживши три роки в маєтку Новий Костянтинів, звідти втекло декілька родин слободян – Ігнат Скрипник з батьком, Яким Панасовий, Андрій Кравець та інші [18, 16]. У 1756 р. з Росошого місцевий адміністратор писав М. Жевуському про те, що „слободянин Яцько, зять Давидів, що ще у 1753 р. осів, до будови братися й не збирається”, оскільки, на думку адміністратора, планує втечу [21, 5].

Втечі селян (особливо слободян) були найбільшим лихом для пана. З метою їх запобігання, власник, віддаючи той чи інший свій маєток в оренду чи заставу, намагався через адміністраторів контролювати становище слободян. Так 10 березня 1761 р. М. Жевуський нагадував майбутньому посесорові Лучинецького ключа про те, що „слободян до жодних повинностей притягувати не має – для заохочення більшої осади”, й попереджав того: „якщо піддані з причини надмірних обтяжень тікатимуть, то за таке буде матеріально. – *Ю.О.*) відповідати пан посесор, а не громада села” [29, 2; 23, 22]. У 1762 р. з'ясувалося, що саме через утиски посесорами з попередніх років й зубожіння господарств масово втікали селяни з сіл Крушківці й Городище Мінковецького ключа [30, 85].

М. Жевуський наказував „скільки є можливості запобігати, аби люди переїжджали (не втікали. – *Ю.О.*)”, а іноді задля цього йшов на поступки, продовжуючи терміни слобод. Так, наприклад, у 1751 р. він повідомив губернатора Новокостянтинівського ключа про те, що „оскільки село Росоховата (яке налічувало 12 господарств. – *Ю.О.*) стільки років осісти не може, залишається ще на два роки на слободі” [31, 88].

Перші судові тяжби М. Жевуського стосовно повернення втікачів з Михалполя й Микитинців також датовані 1721–1723 рр. Цікаво, що судячись про це з шляхтичами Камінським та Радецьким, М. Жевуський сам змушений був видати (за квитом) осаджених в Росошому селян-втікачів з маєтків панів Гневковського і Щенявського [32, 3–4]. У гонитві за селянськими „душами” шляхетність часто відходила на задній план. Так, перебуваючи у 1756 р. у Лучинці, М. Жевуський особисто наказав „висилати своїх людей на шляхи й перехоплювати там (чужий. – *Ю.О.*) біглий люд, але не з ближніх володінь, і осаджувати їх в тих халупах, з котрих зійшли люди”. Лучинецький адміністратор відписав йому, що „цей інтерес заспокоєний”, тобто справу

налагоджено [20, 98]. Східні простори Подільського і Брацлавського воєводства у XVIII ст. манили на вільні землі селян-втікачів головним чином з Галичини [28, 85–86]. Власника, звичайно, не цікавило минуле селян-втікачів – було лише бажання затримати їх у своїх маєтках.

Очевидно, втечі власних селян траплялися періодично, бо 11 лютого 1737 р. М. Жевуський наказав „збіглих з маєтків селян всюди заарештовувати і згідно зі встановленим реєстром видавати позови” [33, 14]. Показовим також є факт призначення в містечку Михалполі у 1741 р. окремого сторожа, котрий мав стежити, „щоби піддані спорожнілих хат (по втікачах. – Ю.О.) не розбирали” [20, 6].

Під кінець 50-х років втечі почастишали. Якщо за період 1750–1756 рр. за позовом М. Жевуського відбулося вісім судових процесів у справі видачі й повернення до Михалполя й Росошого селян-втікачів, то за один лише 1757-й рік (термін завершення слобод у чималій кількості селян) таких відомих шість [32, 3–4].

До ввійманих й повернених власних селян застосовували помірковані види покарання. Так, у 1745 р. з містечка Липівця Брацлавського воєводства було припроваджено й закуто в залізні кайдани групу селян-втікачів, підданих М. Жевуського. Задля „покутування провини” їх віддали на чотири тижні на важкі роботи при фабриці, після чого „повипускали за добру поруку” [22, 83]. Коли наступного року до м. Лучинця було припроваджено „збіглого підданого Марка”, йому було повернуто не лише весь реманент, забраний на фільварок після його втечі, а навіть бджіл [29, 103–104].

Таким чином, „слобідська” політика Жевуських, суть якої полягала в осадженні на панському ґрунті якомога більшої кількості селянських господарств, була доволі м’якою й виваженою. Зміст та обсяги надаваних слобод, як заохочувального до цього засобу, свідчать про реальну соціальну програму, що її здійснювали Жевуські у своїх маєтках. Мимовільною гарантією її дотримання була стабільна загроза та наявність втеч підданих селян. Фільваркова адміністрація та посесори маєтків часто ставали на заваді у її реалізації, провокуючи своїми діями такі втечі.

У цілому ж, як свідчать опрацьовані джерела, реальні відносини між панським двором та підданими селянами були набагато динамічнішими, ніж ті, що ще донедавна зображувалися радянською історіографією.

1. Баранович А.И. *Мажнатское хозяйство на юге Волыни в XVIII в.* – Москва, 1955; Гроссман Ю.М. *Організація маєтків та їх вплив на стан західноукраїнських селян у пер. пол. XVIII ст.* // *Питання історії СРСР.* – Львів: ЛДУ, 1958; Герасименко М. *Аграрні відносини в Галичині.* – Львів, 1959; Маркина В.А. *Положение крестьянства на Правобережной Украине во второй половине XVIII ст.* // *Исторические науки.* – 1961. – № 1; *Ее же: Магнатское поместье Правобережной Украины второй пол. XVIII века (Социально-экономическое развитие).* – К., 1961; Голобуцький В.О. *Економічна історія Української РСР. Дожовтневий період.* – К., 1970.

2. Serczyk W.A. *Gospodarstwo magnackie w wojewodztwie Podolskim w drugiej polowie XVIII wieku.* – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1965.

3. Найбільш показовою у цьому плані є двотомна „Історія селянства Української РСР” (Київ, 1967). У першому томі цього видання при аналізі сільського господарства Правобережної України в XVIII ст. її автори обмежилися декількома обтічними фразами про фільварково-панщинні стосунки, значно більше місця відвівши „класовій” боротьбі селянства у зазначений період (Правобережна Україна і Галичина у XVIII

- ст. // *Історія селянства Української РСР: в 2 т. / Відп. ред. В.А. Дядиченко. – К., 1967. – Т. 1).*
4. Маркина В.А. *Магнатское поместье Правобережной Украины второй пол. XVIII века (Социально-экономическое развитие).* – К., 1961.
5. Балабушевич Т.А. *Аграрна історія Галичини у XVIII ст.* – К., 1991; *Запільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів.* – Львів, 2002.
6. Крикун М.Г. *Колонізація Подільського воєводства в першій половині XVIII ст. // Український історико-етнографічний збірник. – К., 1972. Вип. 2; Його ж: З історії заселення Подільського воєводства в першій половині XVIII ст. // Вісник Львівського ун-ту. Серія історична. – Львів, 1965. – Вип. 2; Його ж: Динаміка чисельності поселень Подільського воєводства в XVI–XVIII ст. // Історичні дослідження: Вітчизняна історія. – Київ, 1985. – Вип. 11; Його ж: Згін населення з Правобережної України у Лівобережну 1711 – 1712 років. (До питання про політику Петра I стосовно України) // Крикун М. Між війною та радою. Козацтво Правобережної України в другій половині XVII – на початку XVIII ст. – К., 2006.*
7. Про причини цього, а також аналіз польської історіографії питання, див.: *Овсінський Ю. Фільваркове господарство Речі Посполитої XVIII ст. в оцінці польської історіографії // Проблеми слов'язнавства. – Вип. 55. – Львів, 2005.*
8. Про це див.: *Овсінський Ю.В. Книги розпоряджень Міхала Жевуського адміністрації маєтків у Подільському і Волинському воєводствах (30 – 70-ті рр. XVIII ст.) // Записки НТШ. Т.СXXL. Праці комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін / Відп. ред. О.Купчинський. – Львів, 2000; Його ж: Стан тваринництва у фільварках Подільського воєводства у XVIII ст. // Вісник Львівського університету. Серія історична. Вип. 38 / Відп. ред. О. Вінниченко. – Львів, 2003; Його ж: Зернове господарство фільварків Подільського воєводства Речі Посполитої у 40 – 70-х рр. XVIII ст. (за матеріалами маєтків Міхала Жевуського) // Записки НТШ. Т.СCLL. Праці історично-філософської секції. / Відп. ред. О.Купчинський. – Львів, 2006; Його ж: Подільський фільварок у 20 – 80-х рр. XVIII ст.: основні типи та структура (на прикладі маєтків Жевуських) // Український селянин. Зб. наук. праць / За ред. А.Г. Морозова. – Черкаси, 2008. Вип. 11.*
9. Про нього: *Palkij H. Rzewuski Michal Jyzef h. Krzywda // Polski Słownik Biograficzny / Red. S.Kieniewicz. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1992. – T.XXXIV / 1.*
10. Про структуру подільських маєтків М.Жевуського, як і склад у них маєткової адміністрації та її функції: *Овсінський Ю. Фільваркова адміністрація подільсько-волинських маєтків Міхала Жевуського в 40 – 70-х рр. XVIII ст. // Вісник Львівського ун-ту. Серія історична. – Львів, 2002. Вип. 37. – Част. 1.*
11. *Центральний Державний історичний архів України в м. Львові (далі ЦДАУЛ). – Ф. 181. – Оп. 2. – Спр. 796 – 805, 820 – 821, 823 – 829, 831 – 832, 839, 864 – 865, 931, 934 – 940, 1029 – 1030, 1318, 1323, 1340, 1349 – 1350, 1747, 2220.*
12. *Овсінський Ю. Книги розпоряджень Міхала Жевуського адміністрації маєтків у Подільському і Волинському воєводствах (30 – 70-ті роки XVIII століття) // Записки НТШ. Праці комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – Т.СXXL. – Львів, 2000.*
13. *ЦДАУЛ. – Ф. 181. – Оп. 2. – Спр. 1323, 1441, 1449, 1623.*
14. *ЦДАУЛ. – Ф. 181. – Спр. 1077, 1330, 1609–1610.*
15. *ЦДАУЛ. – Ф. 181. – Спр. 2414*
16. *Zubyr R. Gospodarstwo folwarczne z koncem XVIII w. // Studia z historii społecznej i gospodarczej, poświęcone prof. F. Vujakowi. – Lwów, 1931.*
17. *Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссией для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волыньском Генерал-губернаторе. – К., 1868. – Ч. III. – Т. 2.*

18. ЦДІАУЛ. – Ф. 181. – Оп. 2. – Спр. 831.
19. ЦДІАУЛ. – Ф. 181. – Спр. 1073.
20. ЦДІАУЛ. – Ф. 181. – Спр. 1068.
21. ЦДІАУЛ. – Ф. 181. – Спр. 936.
22. ЦДІАУЛ. – Ф. 181. – Спр. 1067.
23. ЦДІАУЛ. – Ф. 181. – Спр. 1839.
24. ЦДІАУЛ. – Ф. 181. – Спр. 825.
25. ЦДІАУЛ. – Ф. 181. – Спр. 1441.
26. ЦДІАУЛ. – Ф. 181. – Спр. 935.
27. Похилевич Д.Л. *Крестьяне–слуги в Великом княжестве Литовском в XVII–XVIII веках // Средние века.* – Москва, 1962. – Вып. XXI.
28. Крикун М.Г. *Колонізація Подільського воєводства в першій половині XVIII ст. // Український історико-етнографічний збірник.* – К., 1972. – Вип. 2.
29. ЦДІАУЛ. – Ф. 181. – Оп. 2. – Спр. 1838.
30. ЦДІАУЛ. – Ф. 181. – Спр. 821.
31. ЦДІАУЛ. – Ф. 181. – Спр. 832.
32. ЦДІАУЛ. – Ф. 181. – Спр. 2424.
33. ЦДІАУЛ. – Ф. 181. – Спр. 823.

Н. Носань

ПРИЗНАЧЕННЯ Г.Я. СОКОЛЬНИКОВА НАРКОМОМ ФІНАНСІВ І ДОЛЯ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ В СРСР У 1920-ТІ РР.

Серед економічних здобутків радянської держави особливе місце належить грошовій реформі 1922-1924 рр. Вона вивела країну із глухого кута безгрошових відносин і посилення інфляційних процесів. Серед творців реформи була ціла плеяда економістів „старої” дореволюційної школи, яким і належить головна заслуга у відновленні радянської фінансової системи. Їхні імена замовчувалися довгий час радянською історіографією через репресії, проти них застосовані. Зокрема, поза увагою дослідників фінансової політики доби непу залишалася постать Григорія Яковича Сокольника (Бриліанта) – народного комісара фінансів у 1922-1929 рр. Він належав до тих небагатьох партійних діячів, що знали на проблемах радянських фінансів і сприяли їхній стабілізації. Як і багато інших, Г.Я. Сокольников був репресований. Його реабілітація у 1988 р. зумовила явне перебільшення тогочасними істориками його ролі у проведенні грошової реформи 1922-1924 рр. Отже, автор статті ставить за мету неупереджено дослідити значення постаті Г.Я. Сокольника у реформах радянських фінансів 1920-х рр. Об'єкт вивчення – грошова реформа 1922 – 1924 рр. в СРСР, предмет – роль Г.Я. Сокольника у її реалізації.

У радянській історіографії роботи, присвячені діяльності Г.Я. Сокольникову, з'явилися у кінці 1980-х – на початку 1990-х рр. [1]. Це був період реабілітації державою забутих імен політиків, вчених, у тому числі і тих, хто безпосередньо займався проблемами фінансової стратегії непу. Тому характерною рисою цих історичних досліджень є намагання підкреслити насамперед здобутки незаслужено репресованих. У пострадянський період, у зв'язку із актуальністю тематики фінансової стабілізації непу, грошова реформа 1922-1924 рр. і місце у її здійсненні Г.Я. Сокольника привернули